

РОЗДІЛ І. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ, ПРОГРАМИ ТА НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

УДК 370.017.4

DOI 10.5281/zenodo.1243030

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Барабаш В. А., Глебова Л. В.

В умовах сьогодення особливого значення набуває громадянська активність як форма самореалізації і самодіяльності особистості, яка є повноправним членом і суб'єктом громадянського суспільства. Дана форма виражається в усвідомленій та цілеспрямованій участі в суспільних перетвореннях, у захисті та розширенні економічних, політичних, соціальних прав, у підтримці цілісності суспільства. Метою написання статті є дослідження формування громадянської активності студентів у процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін. У психолого-педагогічній науці активність виступає однією із центральних категорій, сутність якої визначають поняття «процес», «дія», «вчинок», «поведінка», «діяльність». Як особлива форма діяльності активність детермінована внутрішніми факторами особистості, її цінностями і переконаннями. Громадянська активність належить до особливого типу соціальної активності і передбачає свідоме, зацікавлене та раціонально-критичне ставлення суб'єктів до проблем суспільства. У цивілізованому суспільстві громадянська активність особистості не виходить за межі, встановлені законом. Предмети соціально-гуманітарного циклу, формуючи у студентів системні уявлення про суспільство, роль і призначення людини в ньому, виступають потужними чинниками формування громадянської активності особистості. Отже, гуманітарна підготовка майбутніх фахівців має бути націлена на виховання активної і відповідальної особистості.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадянська активність, суспільні перетворення, заклад вищої технічної освіти, студенти, соціально-гуманітарні дисципліни, правова держава.

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН

Барабаш В. А., Глебова Л. В.

В современных условиях особенное значение имеет гражданская активность как форма самореализации и самодеятельности личности, которая выступает полноправным членом и субъектом гражданского общества. Данная форма выражается в осознанном и целенаправленном участии в общественных преобразованиях, в защите и расширении экономических, политических, социальных прав, в поддержке целостности общества. Целью написания статьи является исследование формирования гражданской активности студентов в процессе преподавания социально-гуманитарных дисциплин. В психолого-педагогической науке активность выступает одной из центральных категорий, сущность которой определяют понятия «процесс», «действие», «поступок», «поведение», «деятельность». Как особенная форма деятельности активность детерминирована внутренними факторами личности, ее ценностями и убеждениями. Гражданская активность принадлежит к особому типу социальной активности и предусматривает особенное, заинтересованное и рационально-критическое отношение субъектов к проблемам общества. В цивилизованном обществе гражданская активность личности не выходит за рамки, установленные законом. Предметы социально-гуманитарного цикла, формируя у студентов системные представления об обществе, роль и предназначение человека в нем, выступают мощными факторами формирования гражданской активности личности. Таким образом, гуманитарная подготовка будущих специалистов должна быть направлена на воспитание активной и ответственной личности.

Ключові слова: *гражданское общество, гражданская активность, общественные преобразования, высшее техническое учебное заведение, студенты, социально-гуманитарные дисциплины, правовое государство.*

FORMATION OF STUDENTS' CIVIC ENGAGEMENT IN THE PROCESS OF TEACHING OF SOCIAL-HUMANITARIAN DISCIPLINES

Barabash V. A., Glebova L. V.

In today's conditions, civic engagement acquires a special value as a form of self-actualization and self-acting of a person who is a full member and a subject of civil society. This form is expressed in the conscious and purposeful participation in social transformations, in the protection and expansion of economic, political, social rights, in support of the integrity of society.

The purpose of the article is to research the formation of students' civic engagement in the process of teaching social and humanitarian disciplines.

In psychological and pedagogical science the activity acts as one of the central categories, the essence of which define the concepts of «process», «action», «act», «behavior», «activity». As a special form of action the activity is determined by the internal factors of the personality, his values and beliefs.

Civic engagement belongs to a special type of social activity and provides a conscious, interested and rationally-critical attitude of subjects to the problems of society. In a civilized society, civil activity of the personality does not go beyond the limits, established by law.

Subjects of the social and humanitarian cycle, that form in students systematic ideas about society, the role and purpose of man in it, are powerful factors in the formation of civic engagement of the personality.

Thus, the humanitarian training of future specialists should be aimed at educating an active and responsible person.

Key words: *civil society, civic engagement, social transformation, institution of higher technical education, students, social and humanitarian disciplines, constitutional state.*

Постановка проблеми. Світоглядне протистояння сучасного суспільно-політичного життя України яскраво засвідчує, що формування громадянської активності є фундаментальною проблемою в процесі становлення правової держави. У таких умовах особливого значення набуває громадянська активність як форма самореалізації і самодіяльності особистості, яка є повноправним членом і суб'єктом громадянського суспільства. Дана форма виражається в усвідомленій та цілеспрямованій участі в суспільних перетвореннях, у захисті та розширенні економічних, політичних, соціальних прав, у підтримці цілісності суспільства та його інститутів. Освіта, як слушно зазначив В. Кремень, віддзеркалюючи соціально-економічні запити, стає вагомим ресурсом у конкуруючих ринкових суспільствах, які пришвидшують інноваційний поступ. Тому сучасна людина в молодшому і зрілому віці об'єктивно змушена бути мобільнішою, гнучкішою, інформованішою, а також критично і творчо мислячою, громадянсько активною і відповідальною, а відтак умотивованою до свого розвитку, навчання, освіти [5].

Аналіз останніх досліджень. У психолого-педагогічній науці активність виступає однією із центральних категорій, сутність якої визначають поняття «процес», «дія», «вчинок», «поведінка», «діяльність». Зазначене підтверджують наукові розвідки К. Абульханової-Славської, Ю. Бабанського, М. Дьоміна, Д. Ельконіна, А. Петровського, В. Радула, А. Растригіної, С. Рубінштейна та ін. Феномен громадянської активності досліджували І. Жадан, М. Боришевський, М. Головатий, А. Карась, С. Рябов та ін. Проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої освіти комплексно розглянуто в працях В. Андрущенко, І. Бега, О. Вознюка, І. Зязюна, С. Сисоева, Г. Онкович, О. Ситник та ін.

Важливість дисциплін соціально-гуманітарного циклу в процесі формування громадянської активності молоді досліджено у працях Г. Гревцевої, М. Козія, Т. Мироненка, О. Пометун та ін.

Метою наукової статті є дослідження формування громадянської активності студентів у процесі викладання

соціально-гуманітарних дисциплін. Реалізацію зазначеної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- охарактеризувати категорію «активність» у контексті понять «процес», «дія», «вчинок», «поведінка», «діяльність»;
- визначити сутність громадянської активності особистості як особливого типу соціальної активності;
- обґрунтувати роль соціально-гуманітарних дисциплін у процесі формування громадянської активності студентів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях активність часто зіставляється із близькою до неї категорією діяльності. При цьому одні автори розглядають активність як характеристику діяльності людини, що протиставляється пасивній діяльності. Поняття активності в цьому разі співвідноситься із самодіяльністю як діяльністю, що не нав'язується зовні, а є внутрішньо необхідною людині. На переконання інших науковців, активність – ширша категорія, яка екстраполюється на процеси та явища органічного світу [10, с. 87].

Діяльність як специфічну форму активності, спрямовану на свідоме перетворення навколишнього світу, розглядав С. Рубінштейн, акцентуючи на прямій залежності зовнішнього від внутрішнього [12]. Учений зазначав, що діяльність завжди предметна і тісно пов'язана із впливом і зміною навколишнього. Активність може бути не завжди доцільною (М. В. Дьомін), виявляючись у певних діях і будучи цими діями, активність не спрямована на ціль і не співвідноситься безпосередньо з нею.

К. А. Абульханова-Славська, ґрунтовно вивчаючи природу активності та діяльності, наголошує на тому, що діяльність зумовлена потребою в предметі, а активність – потребою в діяльності. Для діяльності залежність від предмета потреби має безпосередній характер, а для активності ця залежність опосередкована діяльністю. Для здійснення діяльності саме активність визначає мотиви, цілі, спрямованість і бажання. Активність «передуює» діяльності й «супроводжує» її протягом усього процесу здійснення. Спрямована на діяльність, що має справу з предметом,

активність визначається суб'єктом. Належність суб'єкту – основна властивість активності, внаслідок чого суб'єкту активності притаманні всі характеристики (психічні, моральні, соціальні професійні та інші) суб'єкта діяльності. При цьому дані характеристики мають особистісне забарвлення й, відповідно, особистісно спрямовані. Активність виникає як життєве утворення особистості і є вищим стосовно діяльності рівнем. Характер активності визначається й опосередковується вищими життєвими потребами. Координуюча роль активності полягає у посередництві між елементами системи (діяльністю, спілкуванням тощо), у тій необхідній мірі соціальних особистих взаємодій, за допомогою якої вони реалізуються оптимально. Якщо діяльність ще не сформувалася, якщо не склалася сама особистість, її вищі життєві потреби, активність може виступати не як координатор, а як дезінтегратор життя людини [1, с. 110–133].

Співвіднесеність між категоріями активності та діяльності, за Ю. Бабанським, можливо встановити на основі діалектики одиничного й загального. Якщо діяльність передбачає соціально-нормативні форми, структури, способи і вимоги, що застосовуються для досягнення результату, то активність завжди конкретна й індивідуальна і означає самостійність суб'єкта, який здійснює діяльність. Активність доцільно розглядати і як форму вияву, і як спосіб здійснення діяльності [3, с. 92–93].

Активність як особлива форма діяльності (Д. Ельконін) обумовлює підсилення мотивації, усвідомлення, суб'єктивності та особистісної значущості цілей.

А. Растрігіна слушно визначає категорію активності суб'єкта як функціонування, детерміноване в першу чергу внутрішніми факторами особистості, її цінностями і переконаннями. Мається на увазі, зокрема, її активність, що виявляється в ініціації і розгортанні тієї чи іншої діяльності без скільки-небудь сильного зовнішнього спонукання; вольова активність, що забезпечує мобілізацію ресурсів індивіда на подолання усвідомлюваних ним об'єктивних і суб'єктивних перешкод на шляху здійснюваної діяльності; творча активність, що виявляється у вирішенні завдань, для яких ні спосіб

розв'язання, ні можливі результати заздалегідь не відомі; надситуативна активність, тобто вихід за межі ситуації діяльності, що задається соціокультурною нормою чи відповідає колишньому досвіду самого суб'єкта [11, с. 296].

Громадянська активність належить до особливого типу соціальної активності і передбачає свідоме, зацікавлене та раціонально-критичне ставлення суб'єктів до проблем суспільства. У цивілізованому суспільстві громадянська активність особистості не виходить за межі, встановлені законом. При цьому, чим розвиненіше суспільство, тим різноманітніша громадянська активність його членів. Громадянська активність – форма самореалізації і самодіяльності особистості як повноправного члена і суб'єкта громадянського суспільства. Дана форма виражається в усвідомленій та цілеспрямованій участі в суспільних перетвореннях, у захисті та розширенні економічних, політичних, соціальних прав у підтримці цілісності суспільства та його інститутів.

Спектр вияву громадянської активності в цьому випадку охоплює економічну, політичну та соціальну сферу суспільно-політичного життя. Так, в економічній області зазначена активність реалізується не тільки в умінні укладати взаємовигідні угоди, вирішувати трудові конфлікти, а й в умінні захищати права власності й свободи підприємництва. У політичній сфері громадянська активність реалізується в участі особистості в органах самоуправління, в діяльності суспільно-політичних об'єднань, в державному управлінні (вибори, референдуми). Вияв громадянської активності в соціальній сфері позначений діяльністю громадських організацій, направленої на захист прав людини, охорону навколишнього середовища, підтримку здорового способу життя, популяризацію цінностей громадянського суспільства. Стратегія участі особистості виробляється й реалізується у різних громадянських акціях, громадянських рухах та ініціативах. Отже, громадянська активність, як слушно зазначає І. Букреева, являє собою доволі складне багаторівневе явище суспільної дійсності, у якій можна виділити такі складові: по-перше, високий рівень громадянської свідомості та культури

людини, яка втілюється в активні громадські дії; по-друге, громадянську відповідальність як повагу до громадянських прав та обов'язків; по-третє, політичну участь, яка спрямована на досягнення рівноваги між державною владою й владою громади освіти [6].

Цікавим, на нашу думку, є дослідження С. Возного, який проаналізував роботу американського автора Р. Кітера щодо громадянської активності у західній дослідницькій традиції: «У своїй роботі «Громадянське та політичне здоров'я нації: узагальнений портрет», автор систематизує критерії оцінки рівня громадянської активності за допомогою трьох груп критеріїв, зокрема, виділяючи:

- громадянські показники (вирішення соціальних (комунальних) проблем; регулярне волонтерство у неполітичних організаціях; активне членство у групі чи асоціації; участь у благодійних спортивних заходах (пробіг, велопробіг тощо); збір коштів на благо чинність);

- електоральні показники (регулярне голосування на виборах; здійснення політичного просвітництва; демонстрація політичних символів (значків, стікерів тощо); внески у політичну кампанію; волонтерство для кандидатів чи політичних організацій);

- політичні показники (підтримка зв'язку із представниками влади задля вирішення повсякденних проблем; співпраця із друкованими виданнями для демонстрації своїх поглядів; співпраця із радіо чи телебаченням для демонстрації своїх поглядів; протестна діяльність; електронні петиції; письмові петиції; бойкотування товарів та послуг; споживання товарів та послуг компаній, чію місію та цінності ви розділяєте; участь у політичній агітації). Ми усвідомлюємо потенційні вади екстраполяції американських підходів на проблемні явища сучасної української політичної дійсності, проте, вони можуть бути використані нами в якості певного орієнтиру для оцінки стану справ із рівнем розвитку громадянської активності [7].

Громадянська активність особистості дає можливість знайти рішення проблеми взаємовідносин держави й громадянського суспільства. Закономірностями побудови

такого суспільства можуть бути: визнання людини як найвищої соціальної цінності; визнання ідеї верховенства права, що формується самим суспільством і виступає як критерій свободи; надання можливості кожній людині без будь-яких ієрархічних обмежень долучатися до активної громадської і політичної діяльності, тобто наявність ідеологічної свободи особистості; закріплення комплексу основних прав, свобод та обов'язків, включаючи механізми захисту від порушення прав і свобод; наявність розмаїтості й недоторканості всіх форм власності і, як наслідок, перетворення праці у визначальний засіб суспільного та особистого добробуту; наявність надійної та якісної системи соціального захисту особи [14, с. 222]. Як справедливо зазначає канадський дослідник Майкл Фуллан, «громадяни як індивідуально, так і колективно в контексті динамічних багатокультурних, глобальних змін повинні бути здатними впродовж усього життя здійснювати зміни, а не реагувати на них» [13, с. 22–23].

Усе зазначене вище підтверджує нагальну необхідність формувати в молоді громадянську активність. Ефективно вирішити це важливе завдання можна тільки за умови удосконалення гуманітарної складової вищої школи. Цінним є твердження відомого філософа В. П. Андрущенка, про те що гуманізація вищої освіти – поняття багатомірне. Воно охоплює зміст освіти, способи її здобування, безпосередні й контекстуальні системні завдання її, кінцеву мету освіти, міру доступності, можливість особи у будь-який час розпочати певний освітній цикл і припинити його, а потім знову відновити його тоді, коли їй зручно, тощо. Важливим моментом гуманізації вищої освіти має стати не тільки розвиток особистості, яка здобуває освіту, а й розвиток того соціального середовища, в якому вже почала застосовувати знання зазначена особистість, або в якому вона ще тільки почне працювати після здобуття освіти [2].

Як відомо, предмети соціально-гуманітарного циклу формують у студентів системні уявлення про суспільство, роль і призначення людини в ньому. Звернемось до справедливого твердження директора Інституту гуманітарних та соціальних наук Львівської політехніки професора Я. Турчин: «Дивно, що

у XXI столітті ми змушені доводити легітимність гуманітарних дисциплін у вишах. Цю проблему нині маємо розглядати в трьох ключових аспектах: особливості сучасної університетської освіти; потреби ринку праці; місце гуманітарних дисциплін у ВНЗ України. Коли ми проаналізували величезну кількість програм провідних технічних вишів світу, то з'ясувалося, що в кожному з них є гуманітарні дисципліни, які працюють на розвиток особистості, формування критичного мислення, бачення навколишнього світу по-іншому. Власне, тоді й вдається подолати шаблонне мислення, натомість народжуються нові винаходи науковців із нестандартними ідеями, які входять в історію людства як рушії прогресу.

Наше завдання – через гуманітарний складник освіти сформувати ті компетентності, які дозволять студентові хотіти пізнавати нове, бути допитливим, креативним, аналітично мислити, уміти комунікувати, зроблять його успішним у кар'єрному зростанні. Ми – нація, що має свої традиції та свої проблеми, тож маємо готувати прогресивну інтелігенцію з державницьким баченням. Без цього випускники університету не розумітимуть свого призначення для розвитку держави» [8].

Майбутній фахівець повинен чітко усвідомлювати необхідність бути високим професіоналом і справжнім громадянином, осмислювати важливість моральних аспектів професійної діяльності. Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців має бути націлена на виховання активного креативного і відповідального фахівця. Особливу роль у формуванні громадянської активності студентів відіграють такі соціально-гуманітарні дисципліни, як історія України, українська мова, історія української культури, філософія, політологія, соціологія та інші. Аналіз змісту цих дисциплін засвідчив, що вони виступають потужними чинниками формування громадянської активності особистості. Тож, викладання гуманітарних дисциплін має забезпечувати: 1) створення ефективних умов формування громадянських цінностей; 2) набуття громадянського досвіду (вміння жити і працювати відповідно до засвоєних цінностей громадянського суспільства); 3) практичне застосування набутих знань та умінь в активній громадянській діяльності.

Суголосно сказаному варто навести твердження авторів монографії «Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України»: у процесі вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу слід використовувати всі наявні в педагогіці форми і методи навчання, особливо – новітні, адже вивчення гуманітарних дисциплін буде значно ефективнішим, якщо і під час самостійної роботи студенти і викладачі використовуватимуть безмежні можливості мережі Інтернет, освітні сайти, електронні підручники, інтерактивні програми тощо. Громадсько-політичне й моральне виховання студентів має бути пріоритетним напрямком в діяльності професорсько-викладацького складу в навчально-виховному процесі вищих закладів освіти. Розглянувши роль і місце соціально-гуманітарних дисциплін у вищому навчальному закладі, можемо виокремити наступне. По-перше, слід постійно дбати про рівень професійної підготовки викладачів, сприяти оновленню освітніх програм, навчальної літератури, технологій навчання – тобто про те, що сприяло б виробленню в молоді власної громадянської позиції, поваги до культури інших народів; по-друге, слід підвищити статус цих дисциплін – за рахунок уведення нових предметів, осучаснення наявних. У викладанні соціально-гуманітарних дисциплін слід акцентувати на розвитку критичного мислення та цінностей, а не на передачі знань, центральна роль у сучасному освітньому процесі має належати студентові. Викладач має застосовувати активні методи навчання, які стимулюють творчість, самостійне та критичне мислення, ініціативу: дискусії, диспути, рольові ігри, круглі столи тощо. Дисципліни соціально-гуманітарного циклу мають прищепити студентам смак до свободи висловлювання власних думок [9, с.10].

Цикл соціально-гуманітарних дисциплін у вищій школі має бути зв'язаний єдиним культурним полем, традиціями світової й вітчизняної культури. Таким чином випускник ВНЗ, засвоївши функціонально-професійні знання не буде відчувати зайвий тягар відбуutih годин циклу гуманітарних дисциплін, а критерії моральності, духовності, гуманістичних цінностей стануть визначальною основою етичної поведінки та мотивації

особистості в різних площинах її діяльності. Отже, для втілення в життя ідеї оновлення освітніх систем необхідно оптимізувати соціально-гуманітарну підготовку відповідно до визначених теоретико-методологічних основ за такими параметрами: внесення змін до номенклатури дисциплін у навчальному плані, що утворюють структуру підготовки; представлення соціально-гуманітарного знання в навчальному процесі за принципами системності, комплексності, термінологічної єдності, використання нових підходів до відбору, систематизації, адаптації та дидактичної редукції історико-культурного матеріалу при проектуванні циклу соціально-гуманітарних дисциплін як дидактичної цілісності; розширення проблематики циклу соціально-гуманітарних дисциплін; уникнення дублювання та різності методичних підходів за рахунок координації в середині циклу; координація та узгодження навчального матеріалу споріднених соціально-гуманітарних дисциплін. Для підвищення удосконалення рівня викладання та оптимізації циклу предметів соціо-гуманітарного спрямування цілком вмотивованим є розроблення підручників та посібників, використання медіа та Інтернет-ресурсів у навчальному процесі вищої школи; збільшення часу студентам на самостійне опанування дисциплінами; зміна ролі викладача з лекторства до тьюторства [9, с. 47].

Викладачі соціально-гуманітарних дисциплін кафедри суспільних наук, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету системно і методично проводять семінарські заняття громадянознавчого спрямування. Так, з «Української мови за професійним спрямуванням» було проведено семінарські заняття та цикл літературно-музичних презентацій, серед яких: «Мова як одна з найважливіших громадянських цінностей»; «Сучасна мовна ситуація»; «Духовний спадок Івана Огієнка» та інші [4, с.168–169]. З дисципліни «Історія України»: «Етапи та основні засади Українського державотворення»; «Державницька ідеологія – головна умова українського державотворення»; «Україна на шляху побудови громадянського суспільства»; «Історичний розвиток вищої освіти на Україні».

З філософії, політології, культурології студенти ЦНТУ, маючи право вибору, готували повідомлення, реферати за такими напрямками: філософські надбання Сократа, Платона, Аристотеля в розбудові ідеї громадянського виховання особистості; проблема моралі в працях Ф. Аквінського; ідея громадянського виховання в працях гуманістів епохи Відродження Н. Макіавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли; Філософи-просвітники (Ж.-Ж. Руссо, К. Гельвецій, П. Гольбах, Г. Гегель, Т. Гоббс) про людину і громадянина; роль Києво-Могилянської академії в розвитку філософської культури українського народу; сучасна світова філософія: проблема свободи в екзистенціалізмі; духовно-практичний аспект суспільної свідомості. З політології: роль особистості та її відповідальність перед суспільством і державою; особливості політичної, правової та громадянської культури; роль національної ідеї у формуванні демократичної держави; права і свободи громадянина у взаємовідносинах громадянського суспільства і держави; глобалізація та національна безпека України. З культурології: ментальне поле української культури; вплив молодіжної субкультури на розвиток громадянськості. З педагогіки вищої школи: К. Д. Ушинський про громадянську моральність; В. О. Сухомлинський про виховання громадянина; виховний ідеал Г. Ващенко; основні принципи формування морального образу фахівця-громадянина; гідність як самоцінність людської особистості; етичні ідеали сучасної молоді.

Викладачі інженерних спеціальностей та негуманітарних дисциплін КНТУ, КНУХТ, ЧДТУ включили до своїх програм тематичний блок «Українські імена у світовій науці». Реферати, наукові повідомлення студентів висвітлювали матеріали про видатних, але малознаних українських учених, чий внесок у світову і європейську науку важко переоцінити: академіків М. Кравчука, С. Рудницького, фізика І. Пулюя, ботаніка В. Липського, біохіміка І. Горбачевського, хіміка П. Франка, математиків М. Остроградського, Г. Вороного, М. Чайковського, М. Зарицького, фізика В. Міліянчука, кристалофізика О. Стасіва, основоположника вітчизняної космонавтики Ю. Кондратюка та багатьох інших.

Таким чином, вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу, об'єднуючи знання з різних сфер наукового пізнання, не просто формує цілісну картину світу, а й культивує людяність, розвиває найвищі чесноти. До них належить і громадянська активність особистості, яка визначаючи свободу вибору мотивації поведінки, дозволяє людині впливати на суспільні перетворення, протистояти антигуманним проявам, зберігати і примножувати духовні й матеріальні цінності свого народу.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Активность и сознание личности как субъекта деятельности / К. А. Абульханова-Славская, ред. Б. Ф. Ломов // Психология личности в социалистическом обществе. – М., 1989. – С. 110–133.
2. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – №1. – С. 11–17.
3. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1982. – 192 с.
4. Барабаш В. А., Глебова Л. В. Інформаційний ресурс бібліотеки університету як фактор формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців // Соціум. Документ. Комунікація: збірник наукових статей. Вип. 4. Серія «Історичні науки» / [ред. колегія: Коцур В.П. (голов. ред.) та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С.159–175.
5. Біла книга національної освіти України / Проект [Електронний ресурс] / Акад. пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – 376 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.novi.org.ua/projects/artek/2nd/APN.pdf>. – Заголовок з екрана.
6. Букреєва І. Громадянська активність української студентської молоді: особливості виявлення та тенденції розвитку / І. Букреєва // Соціологічні студії. – 2013. – № 2. – С. 77–82. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/socest_2013_2_16.pdf.

7. Возний С. О. Феномен громадянської активності та його вплив на дієздатність місцевих громад / С. О. Возний // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – № 1. – С. 105–110. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdu_2016_1_20201.
8. Гуманітарні дисципліни – душа університету // Освітній студентський тижневик «Аудиторія» – Ч.13 [2973] – 4–7 травня 2017. – С.15.
9. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції: монографія (рукопис) / [Б. А. Воронкова, М. А. Дебич, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Дівінська та ін.] ; За заг. ред. Г. В. Онкович. – К., 2014. – 326 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ihed.org.ua/images/biblioteka/viddil-3_mon_Optimizac-ciklu-gumanitar-discipl_Onkovich_2014_326.pdf.
10. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект): [Монографія] / В. В. Радул. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2011. – 256 с.
11. Растригіна А. Виховний простір як система факторів вільного самовизначення особистості / Алла Растригіна. Україна – Польща: наукові студії сусідів-партнерів. Випуск 3. З нагоди Року Польщі в Україні / Упорядники: Ігор Добрянський, Василь Марко, Микола Зимомря. Кіровоград-Кошалін: Кіровоград, «Імекс-ЛТД», 2004. – 372 с.
12. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. 2-е изд. / Отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Педагогика, 1970. – 416 с.
13. Фуллан М. Сили змін: Вимірювання глибини освітніх реформ. – Л.: Літопис, 2000. – С. 22–23.
14. Шатіло В. Громадянське суспільство – шлях до правової держави. – Альманах Молода нація / гол. ред. О. Проценко. – К. : Смолоскип, 1996. – 252 с.

References

1. Abul'khanova-Slavskaya K. A. Aktyvnost' y soznanye lychnosty kak sub'yekta deyatel'nosty / K. A. Abul'khanova-

- Slavskaya, red. B. F. Lomov // *Psykholohyya lychnosti v sotsyalystycheskom obshchestve*. – M., 1989. – S. 110 – 133.
2. Andrushchenko V. Osnovni tendentsiyi rozvytku vyshchoyi osvity Ukrayiny na rubezhi stolit' (Sproba prohnostychnoho analizu) / V. Andrushchenko // *Vyshcha osvita Ukrayiny*. – 2001. – №1. – S. 11–17.
  3. Babanskyu Yu. K. Optymyzatsyya uchebno-vospytatel'noho protsessa. / Yu. K. Babanskyu. – M. : Pedahohyka, 1982. – 192 s.
  4. Barabash V. A., Hlyebova L. V. Informatsiyyny resurs biblioteky universytetu yak faktor formuvannya tsinnisnykh oriyentatsiy maybutnikh fakhivtsiv // *Sotsium. Dokument. Komunikatsiya: zbirnyk naukovykh statey*. Vyp. 4. Seriya «Istorychni nauky»/ [red. kolehiya: Kotsur V.P. (holov. red.) ta in.]. – Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy, 2017. – S.159 – 175.
  5. Bila knyha natsional'noyi osvity Ukrayiny / Proekt [Elektronnyy resurs] / Akad. ped. nauk Ukrayiny; za red. V. H. Kremena. – K., 2009. – 376 s. – Rezhym dostupu: <http://www.novi.org.ua/projects/artek/2nd/APN.pdf> – Zaholovok z ekrana.
  6. Bukryeyeva I. Hromadyans'ka aktyvnist' ukrayins'koyi students'koyi molodi: osoblyvosti vyyavlennya ta tendentsiyi rozvytku / I. Bukryeyeva // *Sotsiolohichni studiyi*. – 2013. – № 2. – S. 77–82. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2013_2_16.pdf.
  7. Voznyy S. O. Fenomen hromadyans'koyi aktyvnosti ta yoho vplyv na diyezdatnist' mistsevykh hromad / S. O. Voznyy // *Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnya*. – 2016. – № 1. – S. 105–110. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2016_1_20201.
  8. Humanitarni dystsypliny – dusha universytetu // *Osvitniy students'kyy tyzhnevyyk «Audytoriya»*. – ch.13 [2973] – 4–7 travnya 2017. – S.15.
  9. Optymizatsiya tsykladu sotsial'no-humanitarnykh dystsyplin u vyshchiiy osviti Ukrayiny v konteksti yevrointehratsiyi: monohrafiya (rukopys) / B.A. Voronkova, M.A. Debych, N.M. Dem'yanenko, N.O. Divins'ka ta in.] ; Za zah. red. H.V. Onkovych. – K., 2014. – 326 s. – Rezhym dostupu:

- [https:// ihed.org.ua/ images/ biblioteka/ viddil-3_mon_Optimizac-ciklu- gumanitar-discipl_ Onkovich_ 2014_ 326.pdf](https://ihed.org.ua/images/biblioteka/viddil-3_mon_Optimizac-ciklu-gumanitar-discipl_Onkovich_2014_326.pdf).
10. Radul V. V. Sotsial'na aktyvnist' u strukturi sotsial'noyi zrilosti (teoretyko-metodolohichnyy aspekt): [Monohrafiya] / V.V. Radul. – Kirovohrad: «Imeks-LTD», 2011. – 256s.
  11. Rastryhina A. Vykhovnyy prostir yak systema faktoriv vil'noho samovyznachennya osobystosti / Alla Rastryhina Ukrayina – Pol'shcha: naukovi studiyi susidiv-partneriv. Vypusk 3. Z nahody Roku Pol'shchi v Ukrayini / Uporядnyky: Ihor Dobryans'kyy, Vasyl' Marko, Mykola Zymomrya. Kirovohrad-Koshalin: Kirovohrad, «Imeks-LTD», 2004. – 372 s.
  12. Rubynshiteyn S.L. Problemy obshchey psykholohyy. 2-e yzd. / Otv. red. E. V. Shorokhova. – M. : Pedahohyka, 1970. – 416 s.
  13. Fullan M. Syly zmin: Vymiryuvannya hlybyny osvitykhn reform. – L.: Litopys, 2000. – S. 22–23.
  14. Shatilo V. Hromadyans'ke suspil'stvo – shlyakh do pravovoyi derzhavy. – Al'manakh Moloda natsiya / holov. redaktor O. Protsenko. – K. : Smoloskyp, 1996. – 252 s.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Барабаш Вікторія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри суспільних наук, інформаційної та архівної справи

*Центральноукраїнський національний технічний університет
пр. Університетський, 8, м. Кропивницький, Україна, 25006
e-mail: viktoria-k67@ukr.net.*

Глебова Людмила Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри суспільних наук, інформаційної та архівної справи

*Центральноукраїнський національний технічний
університет,
пр. Університетський, 8, м. Кропивницький, Україна, 25006.
e-mail: gleboval1980@gmail.com*

ДАНИЕ ПРО АВТОРОВ

Барабаш Виктория Анатольевна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры общественных наук, информационного и архивного дела

Центральноукраинский национальный технический университет

пр. Университетский, 8, г. Кропивницкий, Украина, 25006

e-mail: viktorija-k67@ukr.net.

Глебова Людмила Васильевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры общественных наук, информационного и архивного дела

Центральноукраинский национальный технический университет

пр. Университетский, 8, г. Кропивницкий, Украина, 25006

e-mail: gleboval1980@gmail.com.

DATA ON AUTHORS

Barabash Viktoria A., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Public Sciences, Information and Archival Affair Department

Central-Ukrainian National Technical University

8, Universitetsky Prospekt Str., Kropivnitsky, Ukraine, 25006

e-mail: viktorija-k67@ukr.net.

Gliebova Liudmyla V., Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor of Public Sciences, Information and Archival Affair Department

Central-Ukrainian National Technical University

8, Universitetsky Prospekt Str., Kropivnitsky, Ukraine, 25006

e-mail: gleboval1980@gmail.com.
